

Autoreferat

przedstawiający opis dorobku i osiągnięć naukowych, a w szczególności dzieła stanowiącego podstawę postępowania habilitacyjnego

1. Imię i nazwisko:

Anna Dunin-Dudkowska

2. Posiadane dyplomy. Stopnie naukowe z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu pracy doktorskiej:

1981 – dyplom magistra filologii angielskiej, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

2007 – dyplom doktora nauk humanistycznych, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Tytuł rozprawy doktorskiej:

Akt notarialny jako gatunek wypowiedzi, rozprawa napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Jana Mazura

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

Od IX 1980 r. do 1991 pracowałam jako asystent w Studium języka Polskiego dla Cudzoziemców UMCS w Lublinie, a od 1991 r. jako lektor, wykładowca i od 2008 r. jako starszy wykładowca w Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców UMCS w Lublinie. Od 2009 r. pełnię również funkcję zastępcy Dyrektora Centrum.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

Od wielu lat w centrum moich zainteresowań naukowych znajduje się tekstologia i genologia lingwistyczna. Po doktoracie, kontynuując swoją przygodę z tekstami urzędowo-prawnymi, rozpoczęłam komparatystyczne obserwacje dotyczące badania polskich i amerykańskich testamentów. Zauważając interesujące różnice pomiędzy tymi pragmatycznie analogicznymi dokumentami, dokonałam analizy wszystkich prawnie obowiązujących testamentów polskich i amerykańskich. Badania te zaowocowały monografią *Testament jako zwierciadło kultur. Polsko-amerykańskie studium komparatystyczne*, wydaną w Wydawnictwie UMCS w roku 2014 (ISBN 978-83-7784-519-6), która stanowi podstawę niniejszego wniosku. Praca liczy

349 stron i wpisuje się w nurt badań tekstologiczno-genologicznych, ale także historycznych i kulturoznawczych w ujęciu komparatystycznym.

Celem pracy jest analiza komparatystyczna współczesnych polskich i amerykańskich gatunków testamentowych jako wytworów dwóch różnych kultur. Monografia ta ma charakter kontrastywny (porównawczy) w kilku aspektach. Obok analizy genologicznej polskich i amerykańskich odmian testamentowych, pokazuję szkoły badawcze i nurty badań tekstologicznych w ramach lingwistyki polskiej i amerykańskiej (wraz z pokrewnymi nurtami anglojęzycznymi). Uznanie gatunków za wytwory kultury pozwoliło na dokonanie analizy wzorców gatunkowych poszczególnych form testamentu w obu krajach. Jest to analiza zmierzająca do wyodrębnienia cech poszczególnych odmian gatunkowych testamentu oraz pokazania istniejących między nimi różnic i podobieństw.

Testament traktowany jest jako gatunek urzędowo-prawny (urzędowy, urzędowo-kancelaryjny, administracyjny), często o podstawie instytucjonalnej, kształtowany z uwzględnieniem wzorców normatywnych, egemplifikacji zawartych w Internecie i popularnych poradnikach oraz wcześniejszych autentycznych wypowiedzi. Dostępność wzorców i świadomość genologiczna nadawców skutkują dużym podobieństwem aktualnych realizacji wzorca do wzorców normatywnych oraz jednolitością niektórych odmian gatunkowych. W niniejszej w monografii przeanalizowałam ok. 700 autentycznych testamentów polskich, z których większość pochodziła z lat ich otwarcia, tj. lat 2004-2005 (640); pozostałe dotyczyły ostatniej woli osób zmarłych w roku 1965 oraz najnowszych testamentów, sporządzonych po wprowadzeniu nowych przepisów o zapisie windykacyjnym w 2011 r. Materiał amerykański obejmował ok. 300 testamentów (zarówno autentycznych, jak i gotowych formularzy). W przypadkach niemożności znalezienia ilustracji niektórych odmian gatunkowych pochodzących z tego okresu, dla dopełnienia obrazu pola genologicznego gatunku, sięgnęłam do tekstów wcześniejszych. Zbadane testamenty polskie obejmowały następujące typy dokumentów:

- testamenty zwykłe: holograficzny (odręczny), notarialny i allograficzny (urzędowy);
- testamenty szczególne: ustny, podróżny i wojskowy.

Testamenty amerykańskie, wywodzące się z angielskiej tradycji prawnej *common law*, ale zweryfikowane kulturową (religijną, filozoficzną, bytową) rzeczywistością Ameryki, wykształciły inne odmiany gatunkowe, tworząc jednocześnie odmienne pole genologicznych odniesień. Obejmuje ono następujące odmiany testamentowe:

- testamenty ustawowe (oparte na gotowych formularzach);

- testamenty notarialne i testamenty holograficzne (w Luizjanie, gdzie obowiązuje skodyfikowany system prawa cywilnego);
- testamenty ustne (w tym testamenty wojskowe, dopuszczalne jedynie w szczególnych przypadkach);
- testamenty wspólne i małżeńskie (niezgodne z prawem w Polsce);
- kodycyle (wprowadzające zmiany do istniejących testamentów – niedopuszczalne w Polsce);

oraz testament życia - nową odmianę testamentu, ukształtowaną pod wpływem gwałtownego rozwoju nauk medycznych, umożliwiającego przedłużanie życia w chorobach terminalnych i pozwalającego na transplantację coraz większej liczby organów.

Analiza wypowiedzi testamentowych osadzona została w szerokim kontekście kulturowym. Zaprezentowałam charakterystykę systemu prawa skodyfikowanego (w Polsce) i prawa zwyczajowego *common law* (w świecie anglosaskim). W komparatystycznej analizie przedstawiłam historię gatunku wraz z tradycją dziedziczenia w obu krajach. W badaniach zastosowałam metodologię opisu gatunku wypracowaną przez M. Wojtak, w tym koncepcję wzorca gatunkowego, która obejmuje cztery aspekty analizy: strukturalny, pragmatyczny, poznawczo-tematyczny i stylistyczny. Realizacja wzorca gatunkowego może przyjmować postać wzorca kanonicznego, zawierającego obligatoryjne elementy tegoż wzorca, obecne w każdej wypowiedzi, warianty alternacyjne, zawierające modyfikacje wzorca kanonicznego (rozszerzenie, skrócenie, przekształcenie) i adaptacyjne, absorbujące obce wzorce gatunkowe. Testament polski może przyjmować kształt zbliżony do aktu notarialnego, listu, protokołu, oświadczenia lub relacji. Testament amerykański może wykazywać pokrewieństwo z oświadczeniem, deklaracją, protokołem, listem, a w Luizjanie dodatkowo aktem notarialnym. Może także obejmować wstawki innogatunkowe, np. akt założycielski fundacji lub funduszu powierniczego. Omówione zostały również odniesienia intertekstualne wypowiedzi testamentowych w obu krajach, polegające głównie na odwołaniu się do wcześniejszych wypowiedzi tego typu zrealizowanych przez tego samego testatora, przepisów prawnych wyższego rzędu, dokumentów tożsamości, dowodów własności nieruchomości i innych dóbr, dokumentów korporacyjnych, deklaracji dawcy organów i in.

Dokonana analiza pokazuje różnice w strukturze i kompozycji poszczególnych odmian gatunkowych, zróżnicowaną pragmatykę (przy identycznej illokucji głównej, polegającej na wyrażeniu woli dotyczącej przekazania pozostawianego przez spadkodawcę majątku), nieco odmienne systemy wartości i sposoby percepcji rzeczywistości obu porównywanych wspólnot językowych oraz specyficzną dla obydwu języków i ich dyskursów prawnych formę

stylistyczną. Badania te skłoniły mnie do przedstawienia postulatu o charakterze dydaktycznym, związanego z nauczaniem wzorca gatunkowego testamentu rodzimych użytkowników języka, cudzoziemców osiedlających się na naszym kraju i adeptów w zawodzie tłumacza.

Odmienność wzorca strukturalnego wynika w dużej mierze ze zróżnicowanego spektrum odmian gatunkowych, z których każdy wykształcił specyficzny wariant kanoniczny oraz warianty alternacyjne i adaptacyjne. W każdym testamencie pojawia się data, wyznaczenie osoby spadkobiercy oraz podpis testatora. Elementy fakultatywne w testamentach polskich obejmują m.in. opis majątku stanowiącego masę spadkową, wydziedziczenie, polecenie, zapis, podstawienie czy wolę zamieszczenia testamentu w Notarialnym Rejestrze Testamentów. W nielicznych wypowiedziach pojawiają się rozważania o charakterze religijno-filozoficznym. Do rzadkości należą zapisy na cele charytatywne lub na utworzenie fundacji (są to nowe zjawiska w naszej kulturze). Testamenty amerykańskie zawierają najczęściej dokładny opis sytuacji rodzinnej testatora, opis jego majątku spadkowego, klauzulę przeżycia (postanowienie na wypadek przedwczesnej śmierci małżonka lub innych spadkobierców), powołanie wykonawcy testamentu, postanowienia o podstawieniu (substytucji) dla poszczególnych osób, zapisy szczególne, postanowienia o utworzeniu funduszy powierniczych, wyznaczeniu opiekuna małoletnich dzieci, powołaniu fundacji, zapisach na cele charytatywne. Interesującym elementem składowym jest klauzula *in terrorem*, będąca groźbą pod adresem potencjalnych kontestatorów testamentu. Testament życia zawiera prośbę o zaprzestanie wykonywania zabiegów podtrzymujących życie w chorobach terminalnych i decyzję o przekazaniu organów do transplantacji. Testamenty amerykańskie są dłuższe i bogatsze tematycznie, a postanowienia w nich zawarte wyrażone są dokładniej i precyzyjniej niż w testamentach polskich.

Aspekt pragmatyczny w obszarze illokucji dominującej jest identyczny w obu kulturach – to przekazanie majątku najbliższym w sposób odbiegający od porządku ustalonego dla dziedziczenia ustawowego. Liczba intencji subsydiarnych może być jednak bardzo zróżnicowana i zwykle tworzy szersze spektrum w testamentach amerykańskich niż w polskich. Ważnym celem tamtejszego testatora jest pomoc beneficjentom w uniknięciu zapłaty wysokiego podatku spadkowego, precyzyjne postanowienia na wypadek przedwczesnej śmierci spadkobierców, wykonawcy, powiernika czy opiekuna dzieci (substytucja). Testamenty mogą zawierać warunki, które muszą spełnić obdarowani, by otrzymać przeznaczony dla nich spadek (w polskim prawie testamenty warunkowe są niedozwolone). Odmiernym podejściem jest udostępnianie dzieciom majątku do osiągnięcia

przez nie określonego wieku czy nierówny podział spadku między dzieci w związku z ich odmiennymi potrzebami i statusem majątkowym. Testament jest jednocześnie budowaniem sobie pomnika i zapewnieniem miejsca w ludzkiej pamięci (fundacje, stypendia, budowa szpitali, dotacje dla uniwersytetów i instytucji kulturalnych). Utrwalaniu lub zdobywaniu sławy sprzyja także publiczne ogłaszanie testamentów osób sławnych w Internecie. Odmienne niż w Polsce, wydziedziczenie nie wymaga w USA uzasadnienia, nie ma także instytucji zachowku.

Obraz świata zawarty w wypowiedziach testamentowych dotyczy głównie sfery materialnej. Jest bilansem dóbr nagromadzonych przez testatora w ciągu jego całego życia. Planowana redystrybucja jego dóbr odzwierciedla jednocześnie krąg jego relacji emocjonalnych. Pokazuje uczucia, jakimi darzy poszczególne osoby: od miłości, przywiązania i wdzięczności, poprzez poczucie sprawiedliwości, szczodropliwość i hojność, po nienawiść, pogardę i pragnienie zemsty. Testamenty pokazują też poziom zamożności społeczeństwa. W polskich największą wartość ma najczęściej mieszkanie własnościowe, działka, udział w domu czy gospodarstwo rolne. W amerykańskich są to farmy, domy, firmy, papiery wartościowe, prawa autorskie o dużej wartości. Wypowiedzi zza oceanu, z racji swej obszerności, zawierają większe bogactwo informacji o sytuacji rodzinnej i bardziej szczegółowy opis przekazywanych dóbr niż dokumenty rodzime. W USA częściej pojawiają się cenione przez spadkodawców wartości niematerialne w postaci szacunku i miłości do nauki i kultury (fundusze na rozwój nauki, instytucji kulturalnych, stypendia naukowe), idei solidarności społecznej (pomoc dla instytucji charytatywnych) czy swoich pupili (fundacje na rzecz pomocy zwierzętom). W obu krajach testamenty tworzą obraz relacji międzyludzkich i rodzinnych, a także kultury prawnej społeczeństwa.

Szata stylistyczna testamentów jest pochodną określonych systemów językowych i tradycji dyskursu prawnego. Testament jako gatunek urzędowo-prawny wykształcił swój własny styl gatunku, zawierający cechy stylu urzędowego, z elementami potocznego, naukowego, a nawet artystycznego. Do jego cech podstawowych należą szablonowość (związana ze standaryzacją i obecnością elementów kliszowanych lub analogicznych), rzeczowość (wynikająca z illokucji głównej) i oficjalność (wynikająca z powagi sytuacji i/lub uczestnictwa czynnika instytucjonalnego w czynności prawnej). Językowymi eksponentami tych cech są: nominalizacja wypowiedzi, użycie czasowników performatywnych, zastosowanie leksyki tematycznej i naukowej, głównie z dziedziny prawa i administracji, oraz ekonomii, a także medycyny, rolnictwa, edukacji i sztuk pięknych w zależności od zawodu i upodobań spadkodawcy. Inne cechy obejmują formuliczną i precyzyjność wypowiedzi

(enumeracje, punkty i podpunkty, klauzule, wartości liczbowe). Rzadko występują akty dyrektywne, sporadycznie pojawiają się elementy ekspresywne czy perswazyjne. Gatunek jawi się jako twór stabilny, ale realizowany przy zróżnicowaniu środków językowych. Cechy prymarne stylu gatunku obecne są w wariancie kanonicznym, słabiej zaś eksponowane we wzorcach alternacyjnych i adaptacyjnych.

Wzrost roli prawa i administracji w życiu demokratycznych społeczeństw stwarza konieczność pogłębiania kultury prawnej i znajomości zagadnień związanych ze sferą życia publicznego. Konkluduję swoje rozważania postulatem dydaktycznym, mówiącym o konieczności nauczania wzorca gatunkowego testamentu w wybranych odmianach zarówno rodzimych użytkowników (w tym prawników i tłumaczy), jak i mieszkających w naszym kraju cudzoziemców.

W przyszłości pragnę kontynuować badania tekstologiczne i genologiczne wypowiedzi urzędowo-prawnych, z uwzględnieniem aspektu glottodydaktycznego i translatorycznego.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych:

Studia magisterskie na kierunku: *Filologia angielska* ukończyłam w roku 1980 i uzyskałam tytuł magistra filologii angielskiej w styczniu 1981 roku na podstawie pracy magisterskiej pt. *Romantic and Existential Elements in John Hawkes's Works*, napisanej w języku angielskim pod kierunkiem prof. dr. hab. Franciszka Lyry z Uniwersytetu Warszawskiego. W okresie tym moje zainteresowania naukowe obejmowały zarówno zagadnienia związane ze współczesną literaturą i kulturą amerykańską, jak i językoznawstwem angielsko- i polskojęzycznym.

W momencie rozpoczęcia pracy zawodowej moje zainteresowania naukowe koncentrowały się wokół glottodydaktyki polonistycznej i językoznawstwa, głównie semantyki. W kolejnym etapie swej aktywności zawodowej zajęłam się problematyką translatoryczną, ponieważ od roku 1992 pełnię rolę tłumacza przysięgłego języka angielskiego.

Działalność translatorska wymagała ode mnie zagłębienia się w tematykę tłumaczeń, w tym także kwestii językoznawczych, kulturoznawczych, prawnych i ekonomicznych, co zaowocowało bogatą praktyką w tym zakresie i umożliwiło mi późniejsze zorganizowanie studiów podyplomowych w zakresie translatoryki w CJKP UMCS.

Zwieńczeniem mojej pracy naukowej w tym okresie była rozprawa doktorska pt. *Akt notarialny jako gatunek wypowiedzi*, napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Mazura,

mojego dotychczasowego Mistrza i Mentora. Monografia ta, napisana w oparciu o propozycje metodologiczne Marii Wojtak, była jednym z pierwszych opisów aktu notarialnego jako gatunku. Dzięki doświadczeniu wyniesionemu z pracy tłumacza przysięgłego (co umożliwiło mi dostęp do dokumentów oryginalnych) opisałam ten gatunek wypowiedzi w aspekcie jego struktury, pragmatyki, aspektu poznawczo-tematycznego i szaty stylistycznej.

Moje zainteresowania badawcze w tym okresie oscylowały między tekstologią i genologią z jednej strony, a z drugiej zagadnieniami kulturoznawczymi i antropologicznymi, głównie w aspekcie synchronicznym, ale z elementami diachronii. Zaczęłam interesować się kwestią ewolucji gatunków urzędowo-prawnych oraz zagadnieniami komparatyki genologicznej. Równoległe rozwijałam swoje zainteresowania glottodydaktyczne i translatoryczne, powiązane z praktyczną działalnością w obu tych dziedzinach. Dodatkowo, od roku 2009 do dziś pełnię funkcję zastępcy Dyrektora CJKP UMCS, angażując się w wiele przedsięwzięć organizacyjnych i projektów dydaktycznych.

W okresie sześciu lat od uzyskania stopnia doktora wydałam dwie monografie. Pierwsza, będąca pokłosiem mojej pracy nad genologicznym opisem aktu notarialnego *Akt notarialny jako gatunek wypowiedzi* (2010), prezentuje opis gatunku w czterech aspektach wzorca gatunkowego (strukturalnym, pragmatycznym, poznawczym i stylistycznym). Druga, będącą podstawą niniejszego wniosku habilitacyjnego *Testament jako zwierciadło kultur. Polsko-amerykańskie studium komparatystyczne* (2014), pokazuje, jak wspominałam, wzorzec testamentu w różnych odmianach gatunkowych, z uwypukleniem różnic i podobieństw wynikających z odmiennych tradycji kulturowych Polski i Stanów Zjednoczonych.

W okresie po doktoracie opublikowałam 5 artykułów o tematyce językoznawczej związanych z prowadzonymi badaniami wypowiedzi administracyjno-prawnych. Pierwszy z nich *Struktura i stylistyka aktu notarialnego* (2009), jest omówieniem wybranych aspektów wzorca gatunkowego, z przykładami pochodzącymi w większości z autentycznych dokumentów notarialnych. Pozostając w kręgu tych zagadnień, napisałam także tekst *Akt notarialny na tle zmian społeczno-kulturowych w Polsce* (2013), pokazujący przeobrażenia tego gatunku na przestrzeni dziejów, począwszy od wieku XIII po czasy współczesne, z uwzględnieniem wszystkich aspektów opisu wzorca gatunkowego.

Kontynuując genologiczne badania nad gatunkami administracyjno-prawnymi i wykorzystując swoją znajomość języka i dostęp do dokumentów amerykańskich, zainteresowałam się studiami komparatystycznymi. Pierwszym gatunkiem, który zaciekał mnie jako badacza, był testament. W ostatnich latach zaobserwowałam działania propagujące

tego typu wypowiedzi, płynące ze strony zarówno prawników, jak i władz państwowych. Owocem tych badań był artykuł *Testament amerykański jako gatunek wypowiedzi* (2012), będący szkicem opisu wzorca gatunkowego w wybranych odmianach. Porównanie aspektu kulturowego testamentów polskich i amerykańskich zawiera mój kolejny tekst *Gatunki testamentowe jako zwierciadło kultur. Rozważania polsko-amerykańskie* (2013). Badałam również zagadnienia intertekstualności testamentu jako ilustracji specyficznych relacji tego typu w odniesieniu do gatunków urzędowo-prawnych. Wyniki tych obserwacji zawarłam w artykule *Intertekstualność kolekcji gatunków testamentowych*, (2013).

Jednocześnie regularnie zajmowałam się badaniem i opisem wybranych zagadnień glottodydaktycznych, związanych z wykonywaną pracą nauczyciela języka polskiego jako obcego. Zwróciłam uwagę na wykorzystanie walorów Lubelszczyzny dla promocji języka i kultury polskiej, omawiając je w artykule *Istota atrakcji turystycznych w turystyce polonijnej na przykładzie Lubelszczyzny* (2010). Interesują mnie zmiany we współczesnej polszczyźnie i ich konsekwencje glottodydaktyczne, czemu dałam wyraz w tekstach: *Jak radzić sobie z fałszywymi przyjaciółmi na lektoracie języka polskiego jako obcego* (2011) oraz *Internacjonalizmy w nauczaniu jpjo na poziomie A1 i A2*, (2013). Pozostając w kręgu kultury anglosaskiej, przeanalizowałam wybrane aspekty polszczyzny, które mogą sprawiać problemy uczniom pochodzącym z tego obszaru kulturowego i opisałam je w tekście *Specyfika nauczania języka polskiego anglofonów* (2013). Ponadto jestem autorką artykułu na temat wpływu języka angielskiego na język polski *Zapożyczenia angielskie w polszczyźnie 70-lecia* (2013) oraz sprawozdania naukowego pt. *Konferencja „70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska, procesy, tendencje”* (2013). Moje kolejne artykuły z tego kręgu dotyczą nauczania gatunków administracyjno-prawnych na ogólnych i specjalistycznych kursach języka polskiego „*Gatunki administracyjno-prawne w aspekcie glottodydaktycznym*” (w druku) i „*Anglosaskie badania geologiczne a dydaktyka*” (w druku).

Wśród dokonanych przez mnie tłumaczeń (w związku z pełnioną funkcją tłumacza przysięgłego) znajdują się przekłady licznych tekstów użytkowych z dziedziny prawa i ekonomii, artykuły naukowe i podręczniki do nauki języka polskiego jako obcego. Praktyczne wykonywanie tłumaczeń skierowało moje zainteresowania w kierunku translatoryki. Działania te zaowocowały opracowaniem przeze mnie programu podyplomowych studiów doskonalących w zakresie translatoryki oraz zorganizowaniem takich studiów w CJKP UMCS (jedyne tego typu studia podyplomowe w regionie). Obok prowadzenia zajęć, zajmuję się także teoretycznymi kontekstami działalności przekładowej, dzięki czemu opublikowałam prace z tego zakresu: *Tłumaczenie dydaktyczne w nauczaniu języka polskiego jako obcego*

(2011) na temat użycia języka ojczystego studenta w procesie nauczania języka polskiego oraz *Transfer kulturowy a rola nauczyciela na podyplomowych studiach translatorskich* (2014) na temat istoty uwarunkowań kulturowych w tłumaczeniu wypowiedzi administracyjno-prawnych.

Jestem autorką recenzji monografii A. Wojciechowskiej „*Protokół jako świadectwo komunikacji wspólnotowej w drugiej połowie XIX wieku. Studium genologiczne*” (w druku).

W okresie tym (czyli po doktoracie) byłam także współredaktorką dwóch monografii: *W służbie języka i kultury* (2011) na temat dwudziestoletniego dorobku CJKP UMCS i tomu jubileuszowego z okazji 70 urodzin prof. dra hab. Jana Mazura *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska, procesy, tendencje* (2013). Jestem także współautorką wstępu do tej ostatniej pracy.

Dodatkowo systematycznie piszę artykuły do „Wiadomości Uniwersyteckich UMCS” oraz na stronę internetową UMCS i CJKP.

Adrian Dudkowska